

Одивнений світ дитинства

(Кизилова В.В. Художня специфіка української прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття : монографія / В.В. Кизилова ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2013. – 400 с.)

Українська література для дітей та юнацтва – невичерпне джерело літературознавчих досліджень. Вона стала об'єктом наукових студій Д. Білецького, Ю. Ярмиша, В. Костюченка, Т. Качак, О. Будугай, О. Гарачковської, Н. Кердівар, Н. Резніченко, Н. Сидоренко, Р. Стаднійчука, О. Чепурної та ін., що свідчать про різновекторність поглядів критиків і літературознавців на цей мистецький феномен, його мінливість і залежність у різні історичні періоди від соціокультурної ситуації в країні. У радянський період значний вплив на її розвиток мали провладні інституції, наслідком чого стало ставлення до неї як до «продукту пролетарської культури», «органічного складника радянської освіти», що позначилося й на критичній оцінці творів для дітей, домінування в ній педагогічного підходу й нівелювання художніх принципів. Зміна культурно-історичної парадигми в останні десятиліття свідчить про прагнення науковців окреслити й теоретично обґрунтувати літературу для дітей та юнацтва як особливу та самобутню, розглянути в широкому філософському, ідейному, літературознавчому контекстах, що видається актуальним завданням на тлі інтенсивного розвитку цієї галузі літературознавства в Україні сьогодні.

В аспекті зазначеного вище постає актуальним завданням і розгляд художньої специфіки української прози для дітей та юнацтва II половини ХХ століття, чому присвячена монографія Кизилової В.В. Заслуговує на увагу той факт, що загальні закономір-

ності розвитку української прози для дітей та юнацтва II половини ХХ ст. розглянуті дослідницею як історія еволюції жанрових та стильових систем з урахуванням основних принципів жанротворення, взаємодії жанрів, жанрово-стильової специфіки творів, жанрових різновидів, модифікацій, що дало можливість уникнути спрощеного педагогічного підходу як усталеної ідеологічної практики, а з тим – унаочнити бачення цього феномену, точніше визначити його місце в історії української літератури.

У першому розділі роботи «Теоретичні проблеми літератури для дітей та юнацтва» авторка розглядає дефініювання понять «література для дітей та юнацтва», «література про дітей», «дитяча література», окреслює теоретичні підходи до вивчення літератури для дітей та юнацтва сучасним літературознавством. Цілком слушним є наголос дослідниці на факті взаємодії і взаємозбагаченні цих літератур, їх відкритості, узгодженості з тенденціями розвитку вітчизняного письменства взагалі й стильовими авторськими інтенціями зокрема. Заслуговує на увагу узагальнення й систематизація Кизиловой В.В. набутих вітчизняного літературознавства щодо літератури для і про дітей, визначення провідних теоретичних підходів до її вивчення. Це оприявнює художню творчість для молодшого читача, її мистецьку якість, естетичне наповнення, а, крім того, виразно бачення цього феномену як літературного факту.

У другому розділі «Літературна казка в системі епічних жанрів» подано жанрову ідентифікацію літературної казки; еволюцію авторської казки та її функціонально-тематичних різновидів; з'ясовано її жанрові зв'язки з повістю, байкою, легендою, новелою, притчею. Літературна казка пройшла складний період свого функціонування й розвитку в тоталітарну епоху, утім зберегла свою самобутність, продемонструвала відкритість і пластичність жанру, здатність вступати в діалогічні зв'язки з іншими жанровими структурами, органічно вписуючись у контекст літературно-мистецьких інновацій, що підтверджує дослідження Кизиловой В.В. Проаналізувавши великий масив казкових творів (частина з яких до сьогодні не піддавалася фаховому аналізу) і доречно дібрану науково-критичну літературу з проблеми, авторка слушно наголошує на мистецьких інноваціях у форматі жанру, «що виявляє себе на рівні художньої семантики, поетики, оригінальних версій розбудови традиційних тем, зумовлених філософсько-світоглядними письменницьким переконаннями» (стор. 169). Цілком закономірно, що основну увагу при дослідженні казки дослідниця звертає на твори, написані в материковій Україні (виняток становлять казки Емми Андіївської), утім, як на мій погляд, студіювання казок еміграційних письменників (Віри Вовк, Катерини Перелісної, Івана Багряного, Лесі Храпливої-Шур та ін.) значно розширили б уявлення про розвиток жанру в II половині ХХ ст., що становить перспективу подальших наукових студій.

Продуктивним шляхом пішла дослідниця й у підходах до аналізу пригодницької прози II половини ХХ ст. (третій розділ «Жанрово-стильові тенденції пригодницької прози в системі літератури для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття»), показавши синхронність руху формальних ознак жанру (детективу, раціональної фантастики, історичної прози тощо) у творах літератури «дорослої» й «дитячої» і водночас відмінність акцентів у прозі для молодшого читача, що

не в останню чергу продиктовано специфікою співдії художнього тексту, його автора й авторської свідомості як сукупності суб'єктних та позасуб'єктних форм з дитиною-читачем. Діалогічна природа літератури для дітей та юнацтва, як і факт особливої ролі письменника, який є посередником у процесі соціалізації дитини, не викликають сумніву. Ці постулати враховані Кизиловой В.В. й експліковані в рамках сучасного наукового дискурсу. Важливим є міркування дослідниці щодо феномену пригодницької прози, «специфіка якої як особливого наджанрового утворення розкривається крізь призму одивнення, що залежно від жанру й тем, що з неї виростають, зазнає певних модифікацій» (стор. 344). У розділі запропоновані оригінальні фахові версії аналізу пригодницько-історичних (Б. Комар, В. Рутківський, Зірка Мензатюк), фантастичних (А. Дімаров, Ксенія Ковальська) повістей, детективів (Вс. Нестайко, А. Кокотюха) та ін. Мікроаналіз творів наразі успішно сполучається з історико-критичними екскурсами, ґрунтовними теоретичними узагальненнями при використанні адекватних методологічних принципів літературознавчого, психологічного, соціологічного спрямування, що утворює синхронно-діахронну панораму літератури для (і про) дітей та юнацтва. Відтворенню об'єктивної картини розвитку літератури для молодшого читача за півстоліття, на мій погляд, сприяло залучення авторкою до аналізу художніх творів як наскрізно соцреалістичних, так і тих, що перебували до них в опозиції. При цьому неминуче постає необхідність подальшого наукового студіювання саме тих жанрів літератури для дітей та юнацтва, що виявили свою продуктивність у ХХІ ст.

На сторінках роботи постають літературні портрети письменників, які відіграли важливу роль у розвитку літератури для юного читача II половини ХХ ст. На чільному місці з-поміж інших – Всеволод Нестайко. І хоча його творчість вже була охоплена увагою дослідників (зокрема в роботах Наталії Резніченко, Наталії Сидоренко та ін.), усе ж творча лабораторія письменника – невичерпне джерело подальших наукових студій, що продемонструвала Кизилова В.В., заглибившись в аналіз нарративної практики, композиційних особливостей його детективів, творів на шкільну тему, сконцентрувавши увагу на поступовому відході від практики «соцреалізму», пошукові оригінальних варіантів діалогу з адресатом.

Монографія Кизиловой В.В. справляє позитивне враження й у плані стрункої логічної побудови, цілісності й завершеності розділів і підрозділів, обґрунтованості висновків. Крім того, у тексті наявні шрифтові виділення особливо значущих слів, що сприяють концентрації уваги читача. Робота Кизиловой В.В. відзначається глибоким аналізом, умінням ненав'язливо й аргументовано вписати тему в контекст сьогодення, одночасно утримавши найбільш значуще в дослідженні. З огляду на об'єкт дослідження, цілком закономірно, що монографія стане цікавою й потрібною не лише вузькому колу науковців, а й учителям шкіл, працівникам дошкільних освітніх закладів, студентам, усім, кому небайдужі проблеми дитячого читання й дитинства взагалі.

В.Ф. Пушко,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філологічних дисциплін
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»